

KU VZŤAHU INTEGRÁCIE, SUBJEKTIVITY A VLASTNÍCTVA

MILAN MÁRTON, Ústav marxizmu-leninizmu UK, Bratislava

MÁRTON, M.: On the Relation of the Integration, Subjectivity and Proprietorship.

Filozofia 39, 1984, No. 6, p. 679—690

The author of the paper bases his analysis of the relation of the process of integration in the sphere of economic relations and formation of subjectivity on Marx's conception of proprietorship as a social form of appropriation of the world by Man in the process of material production. This starting-point makes it possible for philosophy to follow in an asynthetic way and in unity with other social sciences qualitative changes, caused by contemporary integrational processes within socialist states and in the whole socialist community. These changes make preconditions and realize a process of forming higher levels of subjectivity of social work and social forms of appropriation of the world by Man.

Pojem integrácia patrí už relatívne dlho k veľmi frekventovaným pojmom. V spoločenských vedách ním obvykle označujeme zjednocovanie, spájanie čiastkových procesov a javov v rozmanitých sférach a rovinách vzájomného prenikania spoločenskej a individuálnej skutočnosti. Najčastejšie sa tento pojem používa pri analýze ekonomických procesov. Frekvencia používania tohto pojmu v politickej ekonómii a spoločenská aktuálnosť a významnosť integračných procesov si čoraz naliehavejšie vyžaduje skúmanie tejto problematiky z aspektu filozofie.

Procesy socialistickej integrácie ako procesy vytvárania a realizácie nového — komunistického typu integrity sú mnohotvárnym a zložitým procesom, ktorý je možné skúmať v rôznych súvislostiach. Vo vzťahu k problematike integrácie a subjektivity tvorí vlastníctvo ich špecifický prienik a podmienky rozvoja. Preto sústreďujeme svoju pozornosť na túto kategóriu, ktorá v najvšeobecnejšej rovine vystupuje ako spoločenská forma privlastňovania si sveta človekom v procese materiálnej produkcie. Vyjadruje zároveň aj subjektívne momenty tohto procesu a v spojení s jeho analýzou v ekonomickej rovine nám umožňuje prehliadnúť poznanie konkrétneho stupňa vývoja nového typu subjektivity (ďalšie polohy konkretizácie je možné vyčítať napr. z práva, politiky a pod.).

I

V systéme vzájomného pôsobenia stanovuje historický materializmus ako určujúce materiálne spoločenské vzťahy v ich vzájomnom pôsobení s inými vzťahmi. Z tejto dialektiky vzájomného pôsobenia vyčleňuje ako určujúci pohyb vo sfére pracovnej, resp. v jej historicky konkrétnej forme, vo sfére výroby, kde sa postupne realizuje účelný styk s prírodou v rôznych formách a stupňoch sprostredkovanosti. Základom dialektiky vzájomného pôsobenia sú teda výrobné vzťahy, ktorých charakter pro-

stredníctvom zložitého vzájomného pôsobenia a sprostredkovania koniec-koncov určuje celkový charakter spoločenských vzťahov.

Materialistická dialektika procesu ľudskej predmetno-praktickej činnosti, procesu privlastňovania si sveta v procese materiálnej produkcie musí byť teda aj metodologickým východiskom pochopenia celku genézy materiálnej produkcie, ako aj jej konkrétne-historického stupňa.

Výrazným znakom procesu materiálnej produkcie je jeho výsledok, produkt, ktorý tým, že je završením určitého procesu, nadobúda zdanie imanentnej účelovosti, samostatnej existencie, konštituuje sa zdanlivo ako hypostazované, neživé všeobecno. Skutočnosť procesu materiálnej produkcie ako celok však nie je možné pochopiť bez pochopenia historických, protirečivých súvislostí vzniku výsledku, bez toho, aby výsledok bol pochopený ako súčasť ďalšieho procesu, vyvíjajúcej sa prakticko-pretvárajúcej aktivity. Iné pochopenie než toto je nedialektické. Už Hegel zdôrazňuje, že „skutočným celkom nie je výsledok, ale výsledok zároveň s tým ako vzniká...“ (1, s. 54)

Produkt špecifickým spôsobom spredmetňuje dosiahnutú úroveň procesu materiálnej produkcie a tvorí zároveň predpoklad pre ďalšie pokračovanie procesu vytvárania sveta materiálnej kultúry človeka. Spotreba produktov (či už výrobná alebo priama) „reprodukuje individuum v určitom spôsobe existencie nielen v jeho bezprostrednej životnosti, ale aj v určitých spoločenských vzťahoch. Takto konečné privlastnenie zo strany individuí, ktoré prebieha v procese spotreby, reprodukuje ich v tých pôvodných vzťahoch, v akých sa nachádzajú k procesu výroby i k sebe navzájom, reprodukuje ich v ich spoločenskom bytí, ako aj ich spoločenské bytie — spoločnosť — ktoré takisto ako subjekt je výsledkom tohto veľkého celkového procesu.“ (3, s. 206) Na inom mieste K. Marx v tejto súvislosti píše: „Ak sa pozeráme na celý proces z hľadiska jeho výsledku — výrobku, pracovný prostriedok i predmet práce javia sa ako výrobné prostriedky a sama práca ako produktívna práca.“ (4, s. 191)

Výsledkom produktívnej práce je produkt. Po „ukončení“ procesu vo výrobku nadobúda protiklad medzi človekom (pracovnou silou) a ostatnou prírodou statický charakter. Táto statická podoba protikladu (ruhende Eigenschaft) však neznamená jednoduchý návrat k východiskovému bodu pred započatím pracovného procesu (koniec-koncov ku vzťahu človek—príroda ako k „historickému predpokladu“ výroby), ale je objektiváciou ľudskej aktivity v ňom. Zdanlivá podobnosť s východiskom tu však je. Spočíva v tom, že aj po pracovnom procese je tu objektovo-subjektová relácia. V produkte, výrobku, predmete sú už však spredmetnené dôsledky zmien, ktorými prešiel. Relácia objekt—subjekt je tu konštituovaná na inej úrovni. To, čo človek rozporuplne pretavuje v pracovnom procese, sa objavuje vo výsledku ako jednotné, statické, kludové. Výsledky tohto „pretavovania“ sa stávajú podmienkou ďalšej práce. Produkt, výsledok sa nám teda javí ako diskontinuitný moment,

ktorý je predpokladom kontinuity ako podmienka trvania procesu materiálnej produkcie. Výsledok práce, v ktorom sa objektívuje aktivita subjektu, nám zachováva vo svojich nových vlastnostiach minulý proces. Zároveň však špecifickým spôsobom zachováva aj spoločenské vzťahy, ktoré sa vytvárajú v tomto procese medzi ľuďmi. Produkt, výsledok teda určitým spôsobom stelesňuje spätosť, jednotu výrobných síl a spoločenských vzťahov, je stelesnením jednoty materiálneho substrátu a spoločenskej substancie, procesu produkcie a spoločenskej formy, v ktorej sa produkuje.

Výrobný proces, reprodukčný proces je z tohto hľadiska procesom produkcie a reprodukcie materiálnych podmienok ľudského života i procesom špecifickej reprodukcie spoločenských vzťahov. K. Marx v tejto súvislosti píše: „Tento proces [t. j. výrobný proces — M. M.] je jednak výrobným procesom materiálnych existenčných podmienok ľudského života, jednak procesom, ktorý, prebiehajúci v rámci špecifických historicko-ekonomických výrobných vzťahov, vytvára a reprodukuje samy tieto výrobné vzťahy a tým aj nositeľov tohto procesu, ich materiálne existenčné podmienky a ich vzájomné vzťahy, t. j. ich určitú spoločensko-ekonomickú formu.“ [5, s. 371] Ľudskej produkcii teda zodpovedá aj forma, v ktorej sa produkuje, t. j. spoločenská forma. Bez nej nie je charakteristika ľudskej činnosti úplná a možná.

Touto spoločenskou formou je vlastníctvo. Vlastníctvo tu vystupuje ako určitá forma súčinnosti ľudí, ako spoločenská forma, v ktorej si človek v procese materiálnej produkcie osvojuje svet. Proces výroby je v marxizme vo všeobecnej rovine chápaný ako proces privlastňovania si naturálnych predmetov neoddeliteľný od formy, v ktorej a cez ktorú sa realizuje. K. Marx k tomu píše: „Celá výroba je prisvojovanie prírody jednotlivcom v rámci a prostredníctvom určitej spoločenskej formy. V tomto zmysle je tautológiou povedať, že vlastníctvo [prisvojovanie] je podmienkou výroby.“ [6, s. 369] Vlastníctvo je teda v najvšeobecnejšej filozofickej rovine vymedzené ako spoločenský vzťah v širokých súvislostiach ľudskej súčinnosti v procese materiálnej produkcie ako procesu osvojovania si sveta človekom. Jeho podstatou a obsahom nie je vzťah človeka k veci, ale vzťah ľudí navzájom, a jeho vývin je spoločenskou formou, v ktorej sa uskutočňuje predmetná produkcia. Vzťah človeka k veci je jeho javovou formou. Vlastnenie je teda Marxom vymedzené v najvšeobecnejšej podobe, vo filozofickej rovine (a ak v širokom slova zmysle je predmetom skúmania filozofie dialektika človeka a sveta, potom konštatácia oprávnenosti existencie tejto roviny je zrejماً) ako prisvojovanie predmetov prírody v rámci určitej spoločenskej formy. Spoločenská forma je tu vlastne vo všeobecnej rovine vymedzená ako sústava spoločenských vzťahov medzi ľuďmi a v tejto súvislosti vystupuje ako sprostredkovateľ najvšeobecnejšieho vzťahu k prírode, k svetu.

Vlastníctvo vyjadruje moment všeobecného vzťahu človeka k prí-

rode. Znamená aj príslušnosť k určitej ľudskej pospolitosti, jeho subjektívno-objektívnu existenciu v nej. Keďže spôsob vzťahovania sa k prírode je spoločenský, vyjadruje vlastníctvo aj spôsob začlenenia jednotlivca do určitého spoločenstva. Vlastníctvo ako aktívny vzťah k svetu je zároveň vždy sprostredkované vedomím, aj keď jeho objektívna existencia nie je závislá predovšetkým od vedomia.

Vlastníctvo vystupuje v týchto momentoch v konečnom dôsledku (vo všeobecnej, filozofickej rovine) ako objektívna a subjektívna produkcia človeka a jeho praktický vzťah k svetu; k svetu ľudí i k svetu prírody. „Teda pôvodne znamená vlastníctvo, ..., vzťah pracujúceho (produktujúceho) subjektu [čiže sebaproduktujúceho] k podmienkam svojej produkcie čiže reprodukcie ako k svojim vlastným podmienkam. Teda aj vlastníctvo bude mať rozličné formy podľa podmienok tejto výroby. Účelom samej produkcie je reprodukcia výrobcu v rámci týchto jeho objektívnych existenčných podmienok a spolu s nimi.“ (2, s. 442)

V tomto všeobecnom zmysle vystihuje vlastníctvo určitým spôsobom dialektiku výrobných síl a výrobných vzťahov a konkretizuje ju. Pochopteľne, takto všeobecne poňaté vlastníctvo nie je možné stotožniť s určitými formami jeho konkretizácie v jednotlivých sociálno-historických formách.

Najvýznamnejšou formou vlastníckych vzťahov je vzťah k výrobným prostriedkom, teda vlastníctvo výrobných prostriedkov, v ktorého historických formách realizácie sa kryštalizujú určité typy prakticko-predmetnej aktivity a úrovne osvojovania si sveta človekom.

V tomto vzťahu sa realizuje taká forma vzťahov medzi ľuďmi, ktorá nie je principiálne viazaná iba na procesúalnu, resp. výsledkovú podobu vzťahu človeka k prírode, ale sústreďuje sa na výrobné prostriedky ako rozhodujúci článok prakticko-predmetného sprostredkovania týchto podôb.

Práve tento vzťah je vo vykorisťovateľských spoločnostiach ovládnutý triednym antagonizmom a teda je ním ovládnuté aj prakticko-predmetné pretváranie sveta. Preto je aj spoločnosť, ktorá vyrastá na tomto vzťahu, rozporuplná, neintegrovaná, nerovnorodá. A naopak, v princípe rovnaký, integrovaný vzťah k výrobným prostriedkom sa môže stať základom rovnocennej účasti ľudí v procese prakticko-predmetnej aktivity a z toho vyplývajúcich vzťahov.

V tomto zmysle je aj proces integratívnych zmien v socialistickej spoločnosti, ktorý vedie k rastu homogenizácie podmienok a k vyrovnávaniu obsahu a charakteru práce v jednotlivých sférach reprodukčného procesu a k napĺňaniu modelovej podoby spoločenského vlastníctva, ktoré predpokladá integrovanosť spoločnosti ako subjektu ekonomického pohybu a teda aj sociálnu integritu socialistickej, resp. komunistickej spoločnosti, vytváraním zvláštnych, historicky konkrétnych podôb realizácie tejto modelovej podoby a tvorbou historicky konkrétnych stupňov

pozitívneho mušenia vonkajšími účelmi sprostredkovaného styku človeka s prírodou a procesu jeho sebavytvárania.

Okrem tejto syntetickej formy poňatia privlastňovania, vlastníckych vzťahov v dialektike človeka a sveta sa určitými momentmi, stránkami procesu privlastňovania a jeho formami zaoberá aj politická ekonómia a právo. (Teoreticky hlbšie nereflektované vedomie redukuje dokonca skúmanie tejto problematiky na tieto vedné disciplíny. Celostný proces prisvojovania sa nám potom rozpadá na jeho momenty, ktorých rekonštrukcia súvislostí je potom často vonkajšková, nedialektická a vedie k mechanistickým a empirickým recidívam.) V súlade s predchádzajúcimi môžeme povedať, že ekonómia skúma v princípe objektívnu, materiálnu podobu týchto procesov, právo skúma vlastnícke vzťahy v ich subjektívnej, ideálnej podobe, teda ako vzťahy, ktoré prešli vedomím, ako vzťahy vôle.

Politická ekonómia je historicky konkrétnou analýzou vlastníctva, podrobnou analýzou a opisom jeho ekonomického obsahu i javových foriem. Analyzuje vzťahy ľudí vo výrobe, výmene, rozdeľovaní a spotrebe ako spoločenské vzťahy, ako vzťahy ľudí medzi sebou navzájom, ako aj vzťahy ľudí k veciam všeobecne aj konkrétne v jednotlivých ekonomických disciplínach. Vlastníctvo je chápané ako určitý systémový výrobný vzťah, ktorého konkrétna analýza nie je možná bez analýzy celku výrobných vzťahov. Napr. o súkromnom vlastníctve K. Marx píše: „Definovať buržoázne vlastníctvo teda neznamena nič iné ako vysvetliť všetky spoločenské vzťahy buržoáznej výroby.“ (7, s. 118) Ak teda analyzujeme výrobné vzťahy, analyzujeme vlastne reálnu podobu, „anatómiu“ ekonomického pojmu vlastníctva. Vnútna štruktúra tohto pojmu odráža reálne ekonomické vlastnícke vzťahy a zodpovedá štruktúre jednotlivých fáz reprodukčného procesu.

Právny pojem vlastníctva je v marxizme odvodený z jeho ekonomického pojmu a, ako to vyplýva z predmetu práva a jeho miesta a funkcie v spoločenskom vedomí, reálne vzťahy v tejto forme sú reflektované nie ako objektívne, ekonomické vzťahy, ale ako vzťahy vôle, ktoré sú odvodené od ekonomických vzťahov. Právny pojem vlastníctva má svoju objektívne danú relatívnu samostatnosť, z čoho vo vzťahu k ekonómii vyplýva, že môže pôsobiť buď ako činiteľ s tendenciou ku konzervovaniu, „brzdieniu“ alebo naopak, môže ekonómiu „predbehnúť“. Treťou možnosťou je zložitý vzájomný pôsobenie týchto alternatív. Špecifiká tohto vzájomného pôsobenia a vzťahov vyplývajú zo všeobecných zákonitostí vzťahu základne a nadstavby.

Relatívna samostatnosť ekonomického a právneho poňatia vlastníctva nebola v buržoáznej vede pochopená a vlastníctvo sa tu chápe viac v jeho javovej podobe ako prejav individualizovanej vôle odtrhnutej od reálnych ekonomických vzťahov. K. Marx kritizuje takto pochopený pojem vlastníctva ako „právnickú ilúziu“. Podmienenosť právneho pojmu vlastníctva ekonomickou základňou je zrejmä aj z Marxovej analýzy

Proudhonovho pojmu z roku 1865, kde zdôrazňuje, že na otázku, čo je novodobé vlastníctvo, je možné odpovedať iba „kritickou analýzou „politckej ekonómie“, ktorá by obsahovala súhrn týchto *vlastníckych pomerov* nie v ich *právnickom* vyjadrení ako *vôľových pomerov*, ale v ich reálnej podobe, t. j. ako výrobných pomerov“. (8, s. 139)

Ak teda chceme analyzovať pojem vlastníctvo, jeho predpoklady, základ, konkrétny obsah až k javovým formám, je potrebné analyzovať ho v jednote prinajmenšom troch rovín: filozofickej, ekonomickej a právnickej. Bez filozofického interpretovania pojmu vlastníctva ako osvojovania si sveta človekom, bez pochopenia dejín ako prírodno-historického procesu, úlohy práce, predmetno-praktickej činnosti, bez pochopenia dialektiky osvojovania si sveta človekom (pochopiteľne táto dialektika má širší záber a obsahuje aj iné aktivity človeka — poznávaciu, estetickú...), by nebolo možné vyjsť zo „zajatia predpokladov ekonómie“ (Marx). A na druhej strane by nebola možná správna interpretácia perspektív ekonomického vývoja, jeho tendencií, pretože akákoľvek projekcia ekonomického vývoja bez pochopenia celkových perspektív vývoja človeka, spoločnosti je neúplná a môže viesť k skresleniu. Pochopiteľne, odhliadanie od výrobných pomerov, od právnych vzťahov by zase vo filozofii mohlo viesť ku špekulácii, frázam a bezobsažným abstrakciám.

Práve tak ako tieto jednotlivé roviny skúmania fenoménov a procesov genézy a konštituovania štruktúry vzťahu privlastňovania si okolitého sveta začleneného do širších kontextov dialektiky osvojovania si sveta človekom nám vysvetľujú tento vzťah v jednote všeobecného zvláštneho a jednotlivého, v jednote obsahu a formy, podstaty a javu, práve tak sú potrebné pre pochopenie objektívnych, reálnych integračných procesov v ekonomike a ich kodifikovania v právnej forme spoločenského vedomia i najširšie súvislosti, tak ako ich vyjadruje filozofické pochopenie dialektiky ľudskej predmetno-praktickej, pretvárajúcej a sebakonštituujúcej aktivity.

Filozofická analýza nám potom odhaľuje objektívno-historický stupeň realizácie širšieho kontextu smerovania ľudskej aktivity a sebautvárania človeka a ľudskej individuality.

Práve praktickým utváraním predmetného sveta sa človek osvedčuje ako človek a vytvára sa vzťah individua a spoločnosti. Genézu tohto vzťahu vyjadruje K. Marx v troch základných stupňoch: 1. vzťahy osobnej závislosti; 2. osobná nezávislosť založená na vecnej závislosti; 3. slobodná individualita (pozri 2, s. 110), pričom druhým stupňom je kapitalizmus a tretím komunizmus.

Špecifickosťou druhej formy je, že túto formu vyššej produktivity reprezentuje dôsledne realizované súkromné vlastníctvo. Súkromné vlastníctvo sa tu odosobňuje, stojí ako moc vecí. Aby človek prekonal spôsob produkcie, ktorý kladie proti sebe jeho individuálny a rodový

život, musí vládnuť vecou a aby mohol vládnuť vecou, musí zmeniť formu svojej sociálnej súčinnosti, musí zrušiť súkromné vlastníctvo.

II

Prekonanie určitej konkrétnej spoločenskej formy osvojovania si sveta v procese materiálnej produkcie musí vychádzať z prekonania jej predpokladov, z novej jednoty výrobných síl a výrobných vzťahov.

K naplneniu tretieho stupňa je potrebné, aby sa konštituoval komunizmus na svojom vlastnom základe. Tento nový typ osvojovania sa môže „uskutočniť iba zjednotením, ktoré už pre charakter samého proletariátu môže byť zas iba univerzálne“. (9, s. 65) Tieto závery vyúsťujú do koncepcie celistvej, harmonicky rozvinutej osobnosti. Integrácia človeka do celistvej bytosti je však úplne možná až na kvalitatívne vyššom stupni produktivity práce, ktorý nadobúda čoraz konkrétnejšie črty v období, ktoré nazývame vedecko-technickou revolúciou. Jej prejavom v socializme sú aj integračné procesy v ekonomike, vede, kultúre a VTR vytvára aj predpoklady k prekonaniu oddelenosti duševnej a fyzickej práce a k novej integrite človeka vytváraním podmienok, ktoré čoraz viac akcentujú potrebu tvorivej práce.

Vzťahovať sa ku skutočnosti subjektívne, vedecky je možné zo stanoviska najzrelejšieho a všestranne rozvinutého subjektu. A práve súčasnosť i vytváraním medzištátnych subjektov v integračných procesoch je obdobím, kedy sa takýto subjekt, tvorca „skutočne ľudských dejín“ konštituuje. V tomto zmysle sú teda integratívne procesy v socializme konkrétno-historickou formou a stupňom pozitívneho naplnenia „prevrátenia prevráteného“ subjektovo-objektového vzťahu, ktorý vrcholil v kapitalizme.

Kvalitatívne vyšší stupeň predmetnej činnosti človeka musí byť v tých alebo oných medziach sprevádzaný vyššou spoločenskou formou vo vzťahu k výsledkom svojej činnosti. Touto formou je spoločenské vlastníctvo.

Kvalitatívne nová jednota výrobných síl a výrobných vzťahov vytvára novú dialektiku objektívnych a subjektívnych momentov. Kapitalizmus tým, že podriaďuje rozvoj výrobných síl zhodnocovaniu hodnoty, vonkajšej účelovosti, limituje život ľudí na reprodukciu a spotrebu pracovnej sily. Nie je teda schopný rozvinúť ich subjektivitu a „subjektívnu stránku“ výrobných síl.

Socializmus podriaďuje živelnosť ekonomických foriem rozvinutých za kapitalizmu plánovitosti a naplňuje ich novým obsahom. Výrazným znakom tohto procesu je posilňovanie reálnej subjektivity pracujúcich, počnúc subjektivitou jednotlivca, cez subjektivitu kolektívu (predovšetkým výrobného), až k jej celospoločenskej dimenzii. Tieto vyššie formy subjektivity sú reálnou bázou prerastania vonkajšej účelovosti, vonkajšieho stimulu do vnútornej motivácie a záujmu človeka o vlastný rozvoj. So-

cialistické výrobné vzťahy, spoločenské vlastníctvo so svojimi vzťahmi vzájomnej spolupráce (oproti vzťahom konkurencie v kapitalizme.) tak vytvárajú novú dynamiku objektívnej i subjektívnej stránky procesu materiálnej produkcie.

Medzi možnosťou nastolenia spoločenského vlastníctva a stupňom, kedy musí byť nastolené, aby nedošlo ku strate výdobytkov civilizácie, je však určité rozpätie. Socializmus vzniká práve v tejto fáze možného nastolenia spoločenského vlastníctva, preto nie je možné naň vzťahovať vo všetkých momentoch modelovú podobu komunistickeho spoločenského vlastníctva. Socializmus je jeho historicky podmienenou, konkrétnou formou. Táto historická podmienenosť sa týka najmä stupňa vývoja výrobných síl, v ktorom je ešte práca v bezprostrednej forme hlavným zdrojom bohatstva, pracovná doba a výmenná hodnota meradlom jeho užitočnej hodnoty. Teda takou mierou, ako práca v bezprostrednej forme prestáva byť zdrojom bohatstva, prestáva mať aj ľudská produkcia tovarovú formu. Socialistická spoločnosť teda ešte úplne neruší tovarovú výrobu, čo je dané objektívne i subjektívne. Tieto podmienky sa koncentrujú v tom, že určité prvky tovarovej výroby sa musia zachovať, pretože socializmus ešte nemá k dispozícii dokonalejší hospodársky mechanizmus. (Pozri 14, s. 83 a n.)

Významnou mierou a podmienkou toho, nakoľko človek prekonal vzájomnú izolovanosť, nakoľko uskutočnil kvalitatívne vyšší typ svojej spoločenskosti, je aj stupeň vývoja jeho možností, schopností a pripravenosti realizovať spoločenské vlastníctvo, t. j. organizovať sa ako integrovaný spoločenský subjekt v spoločenskej forme osvojovania si sveta človekom.

Pripravenosť realizovať novú spoločenskú formu osvojovania si sveta človekom narastá spolu s rastom vnútornej integrovanosti v rámci socialistických štátov jednak v procesoch rastu sociálnej homogenity, jednak v zbližovaní charakteru a obsahu práce, v rozširovaní a prehľbovaní možností realizácie spoločenského vlastníctva v čoraz širších vrstvách spoločnosti (prehľbovanie socialistickej demokracie, zapájanie širokých mas do riadenia...) Z hľadiska komunistickeho typu integrity ako určitého „cieľového stavu“ môžeme procesy socialistickej ekonomickej integrácie chápať ako proces dosahovania tohto stavu, kde sa uvedomelou činnosťou vytvárajú predpoklady pre rozplynutie národných subjektov ekonomických vzťahov. Nejde však o dosiahnutie vnútorne nediferencovaného, nedynamického stavu, ale o kvalitatívne novú jednotu všeobecného a zvláštneho s novou dynamikou pohybu.

Národný štát ako spoločenstvo ľudí je zavŕšením určitého stupňa rozvoja spoločenských, politických vzťahov utváraných na báze určitého stupňa vývoja ľudskej spoločenskej produkcie. Spôsob produkcie v období intenzívneho vedecko-technického pokroku si vyžaduje prekročenie hraníc národnej subjektivity v politickom, ale i v ekonomickom a kultúrnom zmysle (v kapitalizme sa tento proces realizuje rozporuplne,

pretože „pojem“ tejto spoločnosti nezodpovedá objektívnej historickej tendencii zospoločenšťovania, teda existujúci rozpor kapitalizmu sa prekročením národných hraníc len prehlbuje).

Materiálne podmienky produkcie vytvárajú objektívne podmienky a nevyhnutnosť novej kvality spolupráce, kde národné (štátne) spoločnosti nevystupujú ako ekonomicky izolované subjekty, ale cielavedomou činnosťou vo sfére spoločenských vzťahov (ekonomických, politických, kultúrnych...) realizujú objektívnu historickú tendenciu k zospoločenšťovaniu výrobných síl, ktorá prerastá národný (štátny) rámec a v integračných procesoch vo výrobných silách, vede, technike, kultúre sa vytvára reálny základ aj pre kvalitatívne nové prvky vo výrobných vzťahoch a teda aj v spoločenskej forme prisvojovania si sveta v procese materiálnej produkcie, t. j. vo vlastníctve. Základom týchto zmien je prehlbovanie zospoločenšťovania výrobných síl a jemu zodpovedajúce zmeny vo výrobných vzťahoch. Už V. I. Lenin poznamenáva: „Tendencia vytvoriť jednotné svetové hospodárstvo ako celok regulovaný podľa spoločného plánu proletariátom všetkých národov; táto tendencia sa celkom zrejme prejavila už za kapitalizmu a iste sa bude ďalej vyvíjať a jej vývin sa plne dovíši za socializmu.“ (15, s. 126—127)

Táto tendencia sa obzvlášť rýchle rozvíja v podmienkach, keď sa môže uplatniť v adekvátnej spoločenskej forme, t. j. v socialistických výrobných vzťahoch a najmä od vzniku svetovej socialistickej hospodárskej sústavy. Rýchly rozvoj socialistickej deľby práce medzi jednotlivými štátmi, najmä vo forme špecializácie a kooperácie výroby, je prejavom neustále sa prehlbujúceho procesu internacionalizácie výrobných síl.

Kvalitatívne vyšší stupeň rozvoja výrobných síl vyvoláva aj kvalitatívne vyššiu formu vývoja spoločenského subjektu v spoločenskej forme osvojovania si sveta človekom. „Zospoločenštenie výrobných síl, ich internacionalizácia a prekročenie hraníc jednotlivých štátov nevyhnutne vyvoláva zmeny vlastníckych vzťahov. Vzniká medzištátne vlastníctvo v podobe spoločných podnikov a spoločného využívania spoločenských fondov a surovinových zdrojov.“ (16, s. 190)

Socialistický štátny celok ako subjekt môže byť „nahradený“ iba subjektom rovnakého typu, ale vyššej úrovne tým, že subjektivita spoločenskej práce, napĺňaná čoraz dokonalejšou realizáciou spoločenského vlastníctva v rámci pôvodného celku, sa prostredníctvom tzv. odvodeného subjektu postupne realizuje nielen navonok ako skutočné spoločenské vlastníctvo, reálna subjektivita spoločenskej práce bez štátneho rámca, v ktorom si postupne vzťahy tzv. originálneho a odvodeného subjektu¹

¹ Originálny a odvodený subjekt medzinárodného ekonomického vzťahu interpretujeme podľa citovaných prác J. Tauchmana a kol. Originálny (pôvodný) subjekt dáva základné črty a určuje substanciu príslušného ekonomického vzťahu (v súčasnej etape medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie je týmto originálnym subjektom socialistický štátny celok). Odvodený subjekt sprostredkúva základné črty ekonomic-

navzájom menia miesta. Subjekt, ktorý bol „originálnym“, sa stáva odvodeným z celku vyššieho typu. Týmto dochádza k plnšiemu rozvinutiu určení spoločenského vlastníctva v univerzálnej forme, v ktorej ľudstvo bude riadiť svoju „výmenu látok s prírodou“. Vývoj k tomuto stupňu je konkretizovaný v procese medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie, ktorá je sprevádzaná odvodenými „spoločenskými“ vlastníkymi formami. Tieto však ešte nemôžu plniť úlohu originálneho, východiskového subjektu. Spoločenstvo terajších „socialistických štátnych celkov bude tvoriť komunistický vlastnícky monopol“ ... „V tejto špecifickej socialistickej monopolnej forme ekonomického komplexu nakoniec zanikne akýkoľvek vlastnícky monopol, s ním špecifický subjekt medzinárodného ekonomického vzťahu a v ňom ekonomický subjekt v prísnom zmysle ako taký.“ (10, s. 27, 28) Otázka vytvorenia skutočnej medzinárodnej vlastnickej subjektivity nie je iba v právnom, ale v ekonomickom zmysle ešte otázkou perspektívy. (Pozri napr. 12, s. 245) V medzinárodnom socialistickom ekonomickom vzťahu ešte existujú neantagonistické rozpory medzi jeho stránkami (medzinárodný tovarový a komunistický naturálny vzťah.) Proces prerastania do komunistického vlastníckeho vzťahu nevyhnutne predpokladá uvedomelú činnosť spoločenského subjektu, ktorej predpokladom je vedecké poznanie spoločenských javov a procesov a sila, ktorá je schopná viesť k tomuto poznaniu a realizovať ho — strana marxisticko-leninského typu (pozri 11, s. 16 a n.).

Tieto procesy nachádzajú zákonite svoj odraz v duchovnom živote spoločnosti aj individua, v spôsobe života, v nadstavbových javoch a procesoch. Pochopiteľne, tento proces nie je v socializme priamočiary. Víťazstvo socialistických výrobných vzťahov neprináša automaticky adekvátne zmeny vo vedomí ľudí, v ich subjektívnom momente procesu prisvojovania, vzťahu k spoločenskému vlastníctvu, vzťahu k práci, k spoločenským záujmom. Práve v procese rozvoja socialistickej spoločnosti, jej materiálneho i duchovného života patrí kľúčové miesto politike (pozri 13), ktorá prihliada k objektívnym zákonitostiam budovania a rozvoja socializmu a spoluvytvára nový typ subjektivity a racionality a kolektivistické vedomie a konanie.

Integratívne procesy prebiehajú vo všetkých základných sférach života socialistickej spoločnosti. Integračné procesy vo vnútri jednotlivých socialistických štátov vyúsťujú do integračných procesov vo vnútri socialistického spoločenstva (internacionálny aspekt). Integračné procesy vo vnútri štátu a vo vnútri socialistickej sústavy sa navzájom predpokladajú a ovplyvňujú.

kého vzťahu vďaka vlastnostiam, ktoré mu prepožičiava originálny subjekt. Napr. subjektivita medzinárodných hospodárskych organizácií je odvodená od primárnej subjektivity socialistických štátnych celkov. Originálny subjekt je postupne „rozpuštaný“ v subjekte rovnakého typu, ale vyššieho rádu. Odvodené subjekty sú základom tohto procesu, ktorý prerastie do komunistického vlastníckeho monopolu socialistických štátnych celkov. (Podrobnejšie pozri 10, s. 18 a n. a 11, s. 11 a n.)

- Z hľadiska nami sledovanej problematiky sa uskutočňujú hlavne:
- v oblasti materiálnych existenčných súvislostí človeka, jeho činnosti prejavujúcej sa v ekonomickej integrácii, prehlbovaní delby práce, úrovni rozvoja a organizácie výrobných síl, techniky...
 - v oblasti vytvárania integrovanejších spoločenských foriem osvojovania si sveta človekom v procese materiálnej produkcie, prejavujúcej sa ako integrácia výrobných vzťahov, vlastníckych vzťahov, rastu vnútroštátnej i medzinárodnej homogenity týchto vzťahov v smere k prehlbovaniu ich spoločenského charakteru, vytvárania vyššieho stupňa ľudskej subjektivity...

Integračné procesy v týchto oblastiach sú základom aj pre integráciu spôsobu života jednotlivých vrstiev a skupín socialistickej spoločnosti. Súvislosť medzi ekonomickými zmenami a formovaním socialistického spôsobu života sa prejavuje vo viacerých ukazovateľoch. Pri jeho vytváraní a rozvoji má stále rastúcu úlohu sociálna homogenita a vnútorná integrovanosť socialistickej spoločnosti založená na vytváraní nových materiálnych foriem spoločenských vzťahov, najmä na prekonávaní zvyškov starej delby práce. V ďalších etapách prehlbovania sociálnej homogenity, keď sa odstránia pozostatky sociálnych rozdielov a nerovností, bude prevládajúcou tendenciou zbližovanie spôsobu života ľudí. A na druhej strane bude práve spôsob života spätne pôsobiť na materiálnu základňu a plniť „dôležitú integračnú úlohu v rámci celého socialistického spoločenského systému“. (17, s. 238)

Postupne sa budú stále výraznejšie prejavovať procesy a stránky života, spoločné všetkým socialistickým krajinám. Spôsob života bude teda tiež nadobúdať čoraz viac internacionálny charakter, pričom sa zachová bohatstvo ľudskej individuality a určité národné špecifiká. Významným spôsobom ovplyvňuje integračné procesy vo vnútri štátu i socialistického spoločenstva vytváranie ekonomických, politických a i. predpokladov k účasti nás na tvorbe dejín. Účasť na riadení spoločnosti vedie k zvyšovaniu celkovej kultúrnej úrovne človeka. Socialistická spoločnosť aj v súčasnosti cestou vedomého a plánovitého prehlbovania zákonitých integratívnych procesov približuje realizáciu ideálu všestranne rozvinutej, integrovanej osobnosti a kvalitatívne vyšších úrovní osvojovania si sveta človekom.

LITERATÚRA

1. HEGEL, G. W. F.: *Fenomenologie ducha*. Praha 1960.
2. MARX, K.: *Rukopisy „Grundrisse“ I*. Bratislava 1974.
3. MARX, K.: *Rukopisy „Grundrisse“ II*. Bratislava 1975.
4. MARX, K.: *Kapitál I*. Bratislava 1979.
5. MARX, K.: *Kapitál III-2*. Bratislava 1958.
6. MARX, K. — ENGELS, F.: *Vybrané spisy v 5. zväzkoch. Zv. 2*. Bratislava 1977.
7. MARX, K.: *Bieda filozofie*. Bratislava 1980.
8. MARX, K. — ENGELS, F.: *Vybrané dopisy*. Praha 1952.

9. MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. Bratislava 1961.
10. CHALUPSKÝ, Zd. — TAUCHMAN, J.: Mezinárodní socialistická ekonomická integrace. Praha 1981.
11. TAUCHMAN, J. a kol.: Kategorie mezinárodního socialistického ekonomického vzťahu. Praha 1983.
12. JIRGES, M. — ĎAKIN, B. G.: Problémy socialistickej ekonomickej integrácie. Teória, metodológia, prax. Bratislava 1979.
13. IGNATOVSKIJ, P.: O političeskom podchode k ekonomike. Kommunist, č. 12.
14. HÁBA, Z.: Socialistické společenské vlastnictví. Praha 1975.
15. LENIN, V. I.: Spisy 31. Bratislava 1954.
16. MARACHOV, V. G. a kol.: Dialektika rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov v socialistickej spoločnosti. Bratislava 1977.
17. Člověk — věda — technika. Praha—Moskva 1975.

K OTNOŠENÍJU MEŽDU INTEGRACÍJÍ, SUBJEKTIVNOSTJÚ I SOBSTVENNOSTJÚ

Милан Мартон

Исходным пунктом исследования отношения между процессом интеграции в сфере экономических отношений и становлением субъективности является у автора понимание Марксом собственности как общественной формы присвоения человеком мира в процессе материального производства. Этот исходный пункт позволяет философии синтетически и в единстве с другими общественными науками проследивать качественные изменения, вызванные современными интегративными процессами в социалистических государствах и в рамках социалистического содружества. Данные изменения создают предпосылки и являются реализацией процесса становления высших уровней субъективности общественного труда и общественных форм освоения мира человеком.

ZUR RELATION VON INTEGRATION, SUBJEKTIVITÄT UND EIGENTUM

Milan Márton

Den Ausgangspunkt¹ des Vf. bei der Untersuchung der Relation des Integrationsprozesses in der Sphäre ökonomischer Verhältnisse und der Herausbildung der Subjektivität stellt Marxens Auffassung des Eigentums als gesellschaftlicher Form der Weltaneignung durch den Menschen im Prozess materieller Produktion dar. Dieser Ausgangspunkt macht es der Philosophie möglich synthetisch und in Einheit mit anderen Gesellschaftswissenschaften die qualitativen durch gegenwärtige Integrationsprozesse innerhalb von sozialistischen Ländern und im Rahmen der sozialistischen Gemeinschaft hervorgerufenen Veränderungen zu verfolgen. Diese Veränderungen stellen die Voraussetzungen und sind die Verwirklichung des Prozesses der Herausbildung höherer Ebenen der Subjektivität gesellschaftlicher Arbeit und gesellschaftlicher Formen der Weltaneignung durch den Menschen.